

WAT
DOEN WE VOOR DE
ACHTERBLIJVERS

?

Dr. E. BRONGERSMA

WAT DOEN WE VOOR DE ACHTERBLIJVERS?

Op een van onze waddeneilanden woonde een kooiker, die zwijgend, met vreemde gebaren alle mensen verjoeg die te dicht bij zijn eendekooi kwamen. Niemand nam daar aanstoot aan, want elke kooiker heeft een hekel aan gerucht en beweging in de buurt van zijn vangplaats. Maar op een goede dag kwam deze man binnenstappen bij de dorpsdokter, legde een groot mes op tafel, en verzocht hem daarmee 'het boze beest uit zijn buik te snijden'. In een nader gesprek bleek de kooiker volslagen krankzinnig te zijn. Dit had hem niet belet in een primitieve omgeving jarenlang zijn primitief bedrijf uit te oefenen zonder met de maatschappij in botsing te komen. Had de man in Amsterdam gewoond, dan zou zijn zonderlinge aard al met een moeilijkheden hebben gegeven. Dit is een eerste verhaal.

Een tweede verhaal, schijnbaar op geheel ander terrein: een zeker percentage van alle mensen is vrijwel niet in staat het onderscheid te leren tussen de vier letters, welke bestaan uit een kringetje en een streepje, alleen verschillend in stand, dus b. de d. de p. en de q. Een eeuw geleden was deze stoornis praktisch onbekend, want de lijders aan deze afwijking leerden eenvoudig nooit lezen. Men kreeg pas inzicht in het bestaan en de frequentie daarvan toen de leerplicht alle kinderen dwong zich dit verschil in te prenten, en een aantal door een defect daartoe niet bij machte bleek. Ze vielen in de klas uit en daardoor vielen ze op.

De Amsterdamse psychiater dr. Sumier vertelde deze verhalen in de serie meilezingen van het Utrechtse Criminologisch Instituut in 1954 om aan te tonen, dat in een weinig gecompliceerde samenleving met primitief levenspeil allerlei defecten en storingen zich niet of tenminste niet zo gauw merkbaar maken, terwijl ze in de sfeer van een moderne grote stad meteen al last veroorzaken en daardoor meestal in het oog springen. Dit betekent, dat naarmate onze beschaving toeneemt, steeds ingewikkelder wordt en steeds meer eisen aan alle deelnemers gaat stellen, ook het aantal uitvallers en achterblijvers moet stijgen.

Afgezien nu nog van de vraag of het ons, die van de vooruitgang der beschaving profiteren, moreel geoorloofd zou zijn ons onverschillig van die achterblijvers af te keren, kunnen wij dit eenvoudig niet, omdat dit achterblijven, wanneer het verschijnsel verwaarloosd wordt, in een steeds toenemend tempo de levenshouding van steeds meer mensen dreigt te worden. De achtergeblevene remt zijn

omgeving af, de onaangepaste belemmert de aanpassing van hen, die in gezinsverband met hem leven. Wat gisteren enkelen waren, is vandaag een groepje, morgen een groep. Het wordt op den duur een schare, die het hele voortbestaan van de beschaving in gevaar brengt, als deze wassende vloed niet tijdig gekeerd wordt.

Moreel besef of drang tot zelfbehoud dwingt ons dus te gaan zoeken naar middelen ter voorkoming of genezing. Het ligt voor de hand, dat er in alle tijden en in elke beschaving mensen zijn die het peil niet kunnen halen. Het ligt ook voor de hand, dat in een samenleving als de onze die zich zo stormachtig, d.w.z. zo snel en ingrijpend wijzigt dat het zelfs de volwaardige mens voortdurend inspanning kost om bij te blijven, het aantal uitvallers buitensporig wordt, zodat de 'onmaatschappelijkheid' als een nieuw sociaal euvel de aandacht is gaan trekken.

Zo is men dan gaan zien, dat er een niet onaanzienlijke groep mensen in ons midden huist, die niet zo nu en dan, of in een of ander bepaald opzicht beneden het door onze maatschappij gestelde minimum blijft en zich dus hier of daar eens tegen de geldende normen gedraagt (de weggelopen echtgenoot, de dronken automobilist), maar zich geheel of grotendeels uit onze gemeenschap heeft losgemaakt. Het zijn mensen, wier gehele leven zich over de gehele lijn afspeelt op een ander, lager niveau dan wij in onze maatschappij als redelijk en noodzakelijk minimum beschouwen.

Zij, die tot deze groep behoren, beseffen dit zelf soms heel goed. Zij weten dat in andere gezinnen vader er in slaagt de kost te verdienen, dat daar niet alle huisraad meteen kapot is, dat daar smakelijk eten wordt bereid, dat daar in fris onderhouden kamers in een behoorlijk bed geslapen wordt, dat daar de kinderen gewassen en netjes aangekleed worden, dat daar een zekere regelmaat en orde heersen. Ze weten dit wel en constateren alleen hopeloos, dat dit alles boven hun macht ligt. Ze halen dit peil niet, omdat ze anders zijn.

Bij velen ontbreekt overigens zelfs dit besef. Ze vinden hun toestand min of meer gewoon, ze hebben er zich volkomen in geschikt en er bestaat dus niet de minste neiging tot iets anders. Terwijl de eersten slechts niet anders kunnen, en dit zelf als een tekort zien, zullen dezen zelfs niet anders willen. Ze zijn hierdoor nog veel moeilijker bereikbaar; hun anderszijn is nog veel sterker geprononceerd.

Op zichzelf genomen behoeft een 'anders-zijn' iemand intussen nog niet tot een onmaatschappelijk wezen te stempelen. De hartschichtelijke revolutionair die een gehate politieke of sociale or-

de wil omverwerpen, de felle godloochenaar die tekeer gaat tegen de religieuze overtuiging van zijn gehele omgeving, zij zijn beiden anders dan de mensen om hen heen, maar het gaat niet aan hen onmaatschappelijk te noemen. Misschien zijn ze lastig of zelfs gevaarlijk: van onmaatschappelijkheid mogen we evenwel eerst spreken als het anders-zijn niet berust op een bewuste en door het individu voor zich zelf verantwoorde keus, maar op een niet verantwoord afwijken in de gehele levenshouding, een hulpeloos afglijden, een verval. Is een gezin in deze betekenis onmaatschappelijk, dan schiet het noodzakelijk ook tekort in het vervullen van zijn sociale taak: een gemeenschapje te zijn, waarin kinderen in liefde tot geestelijke en lichamelijke volwassenheid worden opgevoed, en dat voor zijn instandhouding niet op anderen parasiteert.

Het onmaatschappelijke gezin', zegt dr. Zuithoff, de psychiatrisch deskundige van het Ministerie van Maatschappelijk Werk, 'is bij uitstek een plaats van orientatie-onmacht, van een verdwald-zijn, waar de zingevende richtingswijzers verkeerd staan en het motief 'spel' is scheefgegroeid, zodat het kaartlezen voor de levensreis averechts wordt verstaan'.

Het is belangrijk ons hier goed van te doordringen, omdat het bepalend is voor onze verdere gedragslijn tegenover dit verschijnsel. Zouden het enkel bijzondere omstandigheden zijn, welke een gezin tot dit peil neerdrukten, was het alleen de slechte behuizing, de werkloosheid van vader, de tuberculose van moeder, dan zou onze activiteit zich kunnen beperken tot betere woningbouw, verruiming van werkgelegenheid of het treffen van hygienische maatregelen. Maar het kwaad der onmaatschappelijkheid steekt veel dieper. Ook als de ongunstige omstandigheden worden opgeheven blijkt het onmaatschappelijke gezin zich niet op een enigszins normaal peil te kunnen stellen. Er zijn defecten in het gezin zelf, die dit beletten. Zuithoff wijst op een 'gebrek aan frustratie- en incassovermogen' als voorname factor. Hij bedoelt daarmee 'de gebrekkige mogelijkheid van een of meer gezinsleden om van driftmatige of gevoelsbehoeften af te zien': oorzaak van ernstige wrijvingen in het gezin en van een overgrote agressiviteit van het gehele gezin tegenover de buitenwereld, en voorts een onvermogen om op de juiste wijze weerstand te bieden aan de storende invloed van een bepaald gezinslid.

Het typische van het gronddefect der onmaatschappelijkheid is dit, dat het een soort hyperbevattelijkheid oproept voor al wat er op sociaal gebied mis gaat in onze samenleving. 'Is er woninggebrek', zegt prof. Querido, 'dan openbaart het zich als

een woningvraagstuk: is er goederenschaarste, dan leven de onmaatschappelijke gezinnen van de zwarte handel: is er werkloosheid, dan zijn zij het eerst en het langst werkloos: is er overvloed van geld, dan bedrijven zij de kleine misdaad en de prostitutie. En tijdens de bezetting bleek de N.S.B. een aanmerkelijk deel van haar W.A. mannen en andere getrouwen juist uit deze kringen te recruter. Het onmaatschappelijke gezin lijkt de sociale thermometer van onze samenleving.

Zijn wij zo tot een iets beter inzicht in de aard van de kwaal gekomen dan begrijpen wij ook dat deze zich in verschillende graden van hevigheid en in verschillende nuances kan voordoen. Er is, zoals dat gebruikelijk is tussen mannen der wetenschap, niet alleen hevig gediscuteerd over de beste definitie van onmaatschappelijkheid doch men heeft ook allerlei onderscheidingen aangebracht tussen maatschappelijk onaangepasten, onmaatschappelijken, betrekkelijk maatschappelijken, zwak-socialen, sociaal labielen, a-socialen en anti-socialen, om maar enkele van de meest gebruikte termen bij de bestudering der 'probleemgezinnen' te noemen. Belangrijker dan dit wetenschappelijk woordbedrijf is echter een bij steeds meer mensen ontwakend besef van het feit, dat de achtergrond van alle onmaatschappelijkheid een levenshouding is, een wijze van in-het-leven-staan, die men nooit zal kunnen bestrijden door zich nu eens tegen dit dan weer tegen dat sociaal euvel te keren. Krotopruijing en armenzorg zijn noodzakelijk en onmisbaar, doch de onmaatschappelijkheid wegnemen zullen ze nooit. Om deze werkelijk tot het bereikbare minimum terug te dringen is een totale aanpak vereist, niet enkel een onderdrukking van enkele symptomen.

Het is zelfs zo, dat goedbedoelde pogingen om bepaalde symptomen te bestrijden in feite niet zelden de onmaatschappelijkheid enkel bevorderen. Wat door de gever in weldadigheid geschonken wordt, kan worden ontvangen als een tegemoetkoming aan de wens op anderen te parasiteren. Vele maatschappelijk onaangepasten hebben een grote vaardigheid verworven in het uitbuiten en tegen elkaar uitspeelen van allerlei vormen van hulpverlening, en daarbij wordt wat de ene instelling in maanden moeizaam heeft opgebouwd vaak door een ander met een slag weer omvergeworpen, zonder enig boos opzet overigens. Al dit onsystematisch door elkaar werken vergroot alleen de onevenwichtigheid van het gezin met aanpassingsmoeilijkheden.

In andere gevallen tracht men kinderen, die men ernstig bedreigd ziet, een tijd lang weg te halen. Kosten noch moeiten worden aan de opvoeding gespaard en de hele ontwikkeling van het kind is veelbelovend. Maar vroeg of laat komt het ogenblik, dat de pupil naar

zijn oude milieu terugkeert. En dan blijkt vaak in een maand verloren te gaan, wat in jaren gewonnen was.

Het is te begrijpen, dat leiders van charitatieve instellingen, ambtenaren van sociale bijstand en raden voor kinderbescherming zich soms haast hopeloos voelen tegenover zoveel kwaad, dat niet te stuiten lijkt. Het kwaad zal ook niet gestuit worden zolangwe ons enkel beperken tot de symptomen en het niet in zijn wortels aantasten.

Nu is het ons ook makkelijker gemaakt tot een heel andere aanpak dan de tot dusver gebruikelijke te geraken, doordat met name gedurende en na de laatste oorlog veel meer en nieuw inzicht is gegroeid in de betekenis van de menselijke verhoudingen (human relations). Terwijl vroeger alle streven gericht was op de gezondmaking van het individu, is men nu oog gaan krijgen voor het feit, dat er niet alleen zieke en gebrekkige mensen, maar ook zieke en gebrekkige groepen bestaan. Men durft spreken van een ziek gezin, en gaat dus zoeken naar de passende geneesmiddelen.

Wie het vraagstuk zo stelt, toont daarmee meteen zijn afkeer van alle methoden, welke er enkel toe strekken het zieke gezin uit de weg te ruimen door het uit elkaar te slaan. Vader en moeder scheiden en de kinderen in gestichten stoppen is evenmin een geneesmiddel voor het zieke gezin, als onthoofding een geneesmiddel tegen migraine is. Kinderen, die door hun ouders mishandeld en verwaarloosd worden, die kou en honger lijden in een afschuwelijke krot in een achterbuurt, blijken toch dikwijls weer naar huis terug te willen, ook als ze door vriendelijke mensen in een prettige omgeving goed worden verpleegd. Hun verlangen zal altijd onbegrijpelijk blijven, zolang we niet geleerd hebben dat het gezin samenhangt met diep-menselijke en onuitroerbare behoeften, en dus onvervangbaar is.

Het zieke gezin indien enigszins mogelijk bijeenhouden en het in zijn geheel behandelen, is dus het consigne. Die behandeling zal allereerst bestaan in een behoorlijke huisvesting. We kunnen immers niet verwachten dat een opheffing tot maatschappelijk peil ooit te verkrijgen is, als de dagelijkse omgeving een menswaardig leven onmogelijk maakt. Aan de slachtoffers van dergelijke omstandigheden de eis stellen, dat zij eerst maar eens door een nettere bewoning moeten bewijzen een beter huis waardig te zijn - zoals maar al te vaak gebeurt - is niet slechts onredelijk, het is immoreel. Aan de andere kant hebben experimenten als het Zeeburgerdorp in Amsterdam ook weer bewezen, hoe betere woning-

toestanden alleen niet voldoende zijn om de gezinnen op te heffen, wanneer daarnevens niet de persoonlijke en groepsdefecten worden behandeld.

Van deze defecten, hun aard, hun graad en hun veelvuldigheid zal men dus een goed beeld moeten hebben, wil men tot de vereiste totale aanpak van de onmaatschappelijkheid komen in een stad, een dorp of een wijk. Een dergelijk beeld valt alleen te verkrijgen op grond van een zorgvuldig sociaal-psychologisch onderzoek, zoals dit nu reeds in een vrij groot aantal gemeenten is uitgevoerd. Een van de jongste voorbeelden op dit gebied leverde Amersfoort, waar een gemeentelijke commissie in 1954 aan een 45-tal levensbeschouwelijk en niet levensbeschouwelijk georiënteerde instanties opgave heeft gevraagd van alle gezinnen, welke naar hun oordeel in dit opzicht aandacht verdienden. Zo ontstond een lijst van 370 gevallen, waarvan achteraf 285 inderdaad als maatschappelijk on-aangepast werden bevonden, dat wil zeggen: 209 achtte men sociaal zeer labiel en 76 in meer of minder ernstige mate a-sociaal. Het onderzoek strekte zich uit tot de verhouding tot de buurtgenoten, de huiselijke samenleving, de huwelijksverhouding, de belangstelling voor godsdienst en verenigingsleven, het inkomen, de schulden, de arbeidsprestaties, de vrijetijdsbesteding, de zindelijkheid, het gedrag van de kinderen op school en geconstateerde criminaliteit, alcoholisme, prostitutie en dergelijke.

Soortgelijke vragen vormden de basis van het onderzoek, door Dr. H.P.M. Litjens enige jaren tevoren in Maastricht uitgevoerd. Hij wees ook op het belang van de vraag, of de sociale positie van de ouders een vooruitgang of een achteruitgang betekent vergeleken met die van de grootouders.

Gelijk te verwachten was, blijkt bij dergelijke onderzoeken zowel de geestelijke als de lichamelijke gezondheidstoestand van de leden van dit soort gezinnen belangrijk beneden het gemiddelde te liggen. De moeder is niet zelden gevoelskil, wat de vader ertoe drijft zijn bevreemding buitenshuis te gaan zoeken en de kinderen doet opgroeien in een sfeer van affectieve verwaarlozing, over de gevolgen waarvan hieronder nog meer gezegd zal worden. Als de moeder dan haar eigen gevoelskilheid tracht goed te maken, zien we gewoonlijk overcompensatie in de vorm van verwenning. Andere moeders gaan zich weer te buiten aan een overmaat van affectie: er ontstaat een wekelijk, onevenwichtig geheel, dat enkel is ingesteld op gevoelsbevreemding en de strijd en de onvermijdelijke botsingen met de kille buitenwereld niet aankan. In al deze gevallen kunnen bovendien karaktergebreken, lichame-

lijke onmacht of debiliteit leiden tot een volkomen verwaarlozing van huishouden en opvoeding.

De vader blijkt veelal niet een figuur, naar wie de kinderen zich kunnen vormen. Hij is te ongedurig of te lichtgeraakt om in een vaste betrekking te volharden, zakt via werkeloosheid af tot parasiteren. Door wilswakke of door overdreven autoritair gedrag verspeelt hij het respect van de kinderen.

De kinderen zijn, zoals voor de hand ligt, de eerste en de ergste slachtoffers. Wij hebben door de moderne psychologie inzicht gekregen in de beslissende betekenis van de eerste levensjaren, en zijn gaan begrijpen, dat de gevolgen van lichamelijke verwaarlozing ernstig zijn, maar die van de zogenaamde affectieve verwaarlozing nog veel ernstiger. Het kleine kind, dat geen verhouding van vertrouwen en verzorging heeft gekend, zich niet geborgen heeft kunnen voelen in warmte en liefde, kan onmogelijk de weg vinden tot zelfvertrouwen en is later niet in staat tot een dieper gevoelscontact met zijn medemens. Het heeft geen kans op werkelijk levens- en huwelijksgeeluk: voor eigen kinderen zal het geen goede vader of moeder kunnen zijn, want het zal niet kunnen geven wat het zelf nooit ontvangen heeft. Zijn innerlijke kilheid en zijn onvolgroeid gemoedsleven doen het in diepe wezen onzeker en daardoor vijandig en agressief tegenover de hele samenleving staan. De Werkgroep Vrij van het Studie- en Voorlichtingscentrum van het Ministerie van Justitie heeft in het uiterst belangwekkend rapport 'Strafbejegening', in 1955 bij de Staatsdrukkerij verschenen, uitvoerig aangetoond, hoe affectieve verwaarlozing op deze wijze de bron bij uitstek is van criminaliteit.

Daar komt nog meer bij. In het onmaatschappelijke gezin wordt met de kinderen weinig gepraat. Ze krijgen geen sprookjes verteld, ze zijn veel te veel aan zichzelf overgelaten. Geen mogelijkheid dus om hun woordenschat te ontwikkelen. Dikwijls is er geen prentenboek waaruit ze plaatjes leren kijken, wat straks een uitgangspunt moet vormen voor verder onderwijs. Ze hebben niet veel speelgoed en er wordt niet met hen gespeeld, zodat hun motoriek onontwikkeld blijft. Ze krijgen geen vaardigheid in denken, spreken, bewegen. Als dan eindelijk de leerplicht hen naar de lagere school drijft, komen ze daar, ook bij normale aanleg op intellectueel gebied, als *schijnbaar* achterlijk. Met alle inspanning van de onderwijzers brengen ze het gemiddeld toch niet verder dan een vierde klas, en ze hebben geen kans zich later tot een volwaardige arbeidskracht te ontwikkelen, ondanks een in wezen voldoende aanleg. Hun gaven zijn verstikt, tot grote schade niet alleen van hen zelf,

maar van de hele gemeenschap.

Wat kunnen wij nu tegenover al deze noodlottige ontwikkelingen stellen?

Voor het antwoord op deze vraag hangt veel af van de omvang van het verschijnsel. Een tiental uitzonderingsgevallen moet nu eenmaal heel anders aangepakt worden dan een sluipende volkskwaal, die duizenden in zijn greep betreft. De onderzoeken, in verschillende gemeenten de laatste jaren gedaan, hebben ons op dit punt intussen wel enig houvast gegeven, al weten we eigenlijk nog veel te weinig. Dr. H. van Rooy O.F.M. schatte in zijn boekje 'Gezinnen in nood' het totaal aantal onmaatschappelijke gezinnen in Nederland op acht tot tien duizend. Deze taxatie van 1948 lijkt in het licht van latere gegevens veel te optimistisch. Alleen de gemeente Den Haag werkt nu al aan plannen voor twee duizend gezinnen, waarbij dan nog gezegd wordt dat dit waarschijnlijk maar een gedeelte is.

Wijken de getallen alleen zo ver van elkaar af, omdat de maatstaven van de verschillende deskundigen onderling zo uiteenlopen? De literatuur is op dit punt min of meer chaotisch en het ideaal van algemeen aanvaarde kenmerken en indelingen blijft daardoor voorlopig wel onbereikbaar. Maar hierdoor is een behoorlijke vergelijking van het in verschillende steden verzamelde materiaal uitgesloten. Bij sociologisch onderzoek vond men in Amersfoort 1,8% der gezinnen onmaatschappelijk, in Tilburg en in Venlo 3,8%, in 's-Hertogenbosch 4,2%, in Eindhoven 4,3%, in Weert 4,5%, in Maastricht 6,9%. Dr. Zuithoff stelt als gemiddeld percentage voor het gehele land, althans voor de steden, 3-4% van alle gezinnen als op zijn minst sociaal labiel. De ernstige vervalstoestanden zijn gelukkig veel zeldzamer.

Over het algemeen vindt men onder de onmaatschappelijken niet veel uitzonderlijk grote gezinnen, maar wel is gemiddeld het aantal kinderen groter dan bij de maatschappelijk aangepasten. In Amersfoort is b.v. de gemiddelde gezinsgrootte 3.9 personen, doch die van de sociaal-zwakke gezinnen 4.9. Hetzelfde verschijnsel constateerde Litjens in Weert en Maastricht. Wanneer wij bedenken, wat het voor de vorming van het kind betekent, dat het opgroeit in een gestoord milieu, dan zien wij dat alleen reeds langs deze weg de onmaatschappelijkheid in omvang moet toenemen, tenzij er wordt ingegrepen.

Nu het percentage overal waar men gaat onderzoeken niet zo gering blijkt te zijn, kon men gaan overwegen of het zin had, de onmaatschappelijken in een bepaalde voor hen bestemde wijk

samen te brengen. Het was gewoonlijk een systematisch doorgevoerde krotopruijing, die de behoefte aan een dergelijke wijk voelbaar maakte.

Op het eerste gezicht lijken de gevaren en nadelen van deze oplossing overwegend. Het staat vast, dat goede gezinnen een temperende invloed hebben op de sociaal-zwakke die tussen hen in wonen en op z'n minst het verval daarvan vertragen. Litjens zag in Maastricht straten zienderogen in peil achteruitgaan, toen men de betere gezinnen naar andere wijken verplaatste. Sterker nog spreekt, dat een 'onmaatschappelijke wijk' licht een soort ghetto wordt; wie daar woont draagt een stigma, en wordt elders met de nek aangekeken.

Dat alles is waar, maar er is toch heel wat tegenover te stellen. De woningnood kan op het ogenblik de goede gezinnen nog tot op zekere hoogte dwingen met de sociaal-zwakke bureu genoegeu te nemen, doch zelfs nu blijken reeds de goede gezinnen uit een wijk weg te trekken, wanneer het aantal onmaatschappelijken boven een enkel als uitzondering beschouwd geval uitstijgt. Een zo dunne spreiding is door het vrij grote aantal onmaatschappelijken in geen enkele stad door te voeren. Bovendien zoeken de maatschappelijk in vervalstoestand verkerende gezinnen de behuizing die hun het minst aan huur kost, zodat ze zelf bijeenkruipen in de krotten en de kwalijkste achterbuurten. Krachtens de aard van hun defecten voelen zij zich ook niet thuis tussen de beter aangepasten, die in een andere, voor hen uit eigen kracht onbereikbare wereld leven. Het stigma der onmaatschappelijkheid, dat hun staat opgedrukt, verkrijgen zij niet pas door hun adres in de een of andere buurt, ze dragen het meteen al door hun hele levenshouding. Ze stoten zich uit en sluiten zichzelf af voor de sanerende invloed van goede bureu.

Nemen wij dit alles in aanmerking, en bedenken we verder dat de intensieve revalidatie-arbeid, die het enige redmiddel is, practisch onmogelijk wordt bij een spreiding over de hele stad, dan begrijpen we waarom men tenslotte overal, waar dit vraagstuk systematisch wordt aangepakt, er toe overgaat een aantal van deze gezinnen bijeen te brengen in een bijzonder woning-complex of een aparte wijk. Het markantst is in dit opzicht het rapport van de Amersfoortse commissie, die eerst in zeer stellige bewoordingen de concentratie-gedachte afwijst, en daarna toch concludeert tot de stichting van een tweetal complexen, te weten een 'woonsluis' en een reëducatie-centrum. Verschillende grote steden hebben in het verleden dergelijke

aparte buurten gesticht om de onmaatschappelijkheid te isoleren en uit te stoten uit de gemeenschap der normalen. Nu gaat men tot het stichten van dergelijke complexen over of benut de reeds aanwezige als middel tot revalidatie. En dit gebeurt niet alleen in de grote steden, (het Zeeburgerdorp in Amsterdam, het Zuidplein in Rotterdam, de Zomerhof in Den Haag, het Houtplein in Utrecht, het Thorbecke-kwartier in Haarlem, de Ravelijnstraat in Maastricht), maar ook in meer landelijke gemeenten als Epe en Oude Pekela.

Zo'n wijk moet natuurlijk het karakter hebben van een doorgangscentrum. De onmaatschappelijke gezinnen, die men bij de krotopruijing en verdere stadssanering aantreft, worden, indien de vooruitzichten voor de opheffing niet te ongunstig zijn, hierheen verplaatst om de gelegenheid te krijgen tot reeducatie. Daarna gaan ze weer naar normale buurten, waarbij goede nazorg natuurlijk onontbeerlijk blijft. De ondervinding ging tot dusver in de richting, dat wijken van honderd tot tweehonderd gezinnen het meest efficiënt hiertoe zijn. Daarbij dient dan wel gelet op de samenstelling van de bevolking. Zou men zeer ernstig onmaatschappelijken in een zo grote hoeveelheid bijeenbrengen, dan krijgt men een volsterkt onhandelbaar en dus ook onbehandelbaar geheel en de gevolgen zijn niet te overzien. Twintig ernstige gevallen blijkt wel een maximum; een dergelijke groep moet men volkomen apart houden, of, als het wenselijk mocht zijn haar in groter geheel op te nemen, dan moet de rest toch bestaan uit mensen met een veel lichtere graad van onaangepastheid.

Het is van het grootste belang dat gezinnen niet nodeloos lang in de buurt blijven 'hangen'. Hier biedt de alomheersende woningnood enorme moeilijkheden, maar de kostbare reeducatiepogingen worden volkomen vruchteloos gemaakt als er geen doorstroming plaats vindt. Het gezin dat door eigen inspanning, gestimuleerd door materiële, morele, culturele, geestelijke, hygienische, pedagogische, psychologische of psychiatrische hulp een redelijk maatschappelijk peil heeft bereikt, heeft daarna ook een behoorlijke woning in een normaler omgeving nodig. Krijgt het de kans niet geboden, dan dreigt hetzelfde gevaar als bij de gereclasserde delinquent die uitgesloten blijft: terugval door teleurstelling.

Aan de andere kant zal de leiding van het maatschappelijk werk in de buurt sommige 'goede' gezinnen weer ongaarne zien vertrekken, omdat zij een gunstige invloed op hun om-

geving uitoefenen en b.v. de huisvader als bestuurslid van enige verenigingen een gezagspositie heeft, die het mogelijk maakt via hem een beter contact met anderen te leggen. Vaak zullen persoonlijke en gemeenschapsbelangen tegen elkaar moeten worden afgewogen; uiteraard kan dit alleen gebeuren door degenen, die vanuit een centraal punt het gehele werk in de wijk kunnen overzien. Een doorkruising van dit beleid door allerlei instanties is dan ook uit den boze. Selectie en doorstroming moeten in een hand zijn.

En daarmee staan we meteen voor een nieuw probleem, tenminste in die gemeenten, waar de bevolking levensbeschouwelijk en godsdienstig verdeeld is. Het maatschappelijk werk, dat zich enkel tot dit individu of tot dit afzonderlijk gezin wendde, leverde in dit opzicht geen puzzles op. Drs H.P.A. van Roosmalen schrijft terecht in het Katholiek Sociaal Tijdschrift dat men er bij de reëducatie naar streeft, deze gezinnen of deze personen hun handelingen te laten stellen vanuit de overgave aan het door hen gekozen levensbeeld, dat in overeenstemming moet zijn met die normen, die men als essentieel beschouwt voor de instandhouding van de samenleving. Maatschappelijk volwassen en volwaardig is iemand pas, wanneer hij zelf het eigen levensgedrag plooit naar het eigen levensbeeld. Maar dit levensbeeld is bij de gereformeerde bijvoorbeeld geheel anders getint dan bij de moderne humanist. De revalidatie heeft niet als ideaal de vorming van mensen naar een soort vast, algemeen patroon van maatschappelijkheid, waar dan nog een levensbeschouwing bij zou kunnen worden opgeteld. Wie daarnaar streeft miskent te enen male het feit, dat godsdienst en levensbeschouwing de mens in zijn gehele wezen doordringen en geen bijkomstigheden zijn. De tot volwaardige maatschappelijkheid gekomen christen staat nu eenmaal anders in het leven dan de tot volwaardige maatschappelijkheid gekomen ongelovige. Daarom is ieder maatschappelijk reëducatief werk, dat de hulpzoekende wil opheffen tot zijn eigen maatschappelijke volwaardigheid, zó sterk aan levensbeschouwelijke inzichten gebonden, dat de persoonlijke benadering slechts kan gebeuren door hen, die de overtuiging van de hulpzoekende op dit punt delen en hem juist uit en in die overtuiging willen helpen. Zoals gezegd levert dit geen moeilijkheden op, zolang het om individuen of gezinnen gaat. Maar hoe moet dit als men een hele wijk gaat aanpakken, waar mensen van allerlei gezindheid door elkaar wonen? Hoe moet dit als men het gezin niet meer als een geïsoleerde grootheid blijkt te kunnen bezien, maar het enkel helpen kan als deel uitma-

kende van een bepaalde buurt?

Dr. J.F.de Jong heeft op het congres van de Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijk Werk, in april 1956 te Enschede gehouden, deze vraag voorgelegd aan een van de pre-adviseurs, pater Dr. J. Ponsioen M.S.C. En terecht heeft deze geantwoord, dat wij hier voor nieuwe problemen stonden, die dus ook een nieuwe oplossing vroegen. Deze moet dan bestaan in de vorming van één team van maatschappelijke werkers uit alle gezindten: tezamen beziet men het geheel, de gemeenschapsopbouw en waar mogelijk ook het groepswerk: afzonderlijk benadert ieder met steun, raad en leiding slechts de gezinnen waarmee hij door levensbeschouwing of godsdienst verwant is. In deze zin heeft men b.v. te Haarlem en te Almelo de samenwerking opgebouwd, en er bestaat op veel plaatsen grote belangstelling voor deze structuur.

Daarbij ziet men dan tevens, dat die samenwerking niet beperkt kan blijven tot de organisaties van de verschillende richtingen, omdat de gemeentelijke overheid veel te nauw betrokken is bij alles wat hier gebeurt om haar er buiten te laten. Het belang van de gemeente is kennelijk zo groot, dat het werk op vele plaatsen zelfs geheel door overheidsdiensten ter hand genomen is. Enerzijds wordt een aantal dingen daardoor wel eenvoudiger, anderzijds komt het levensbeschouwelijke, waaraan wij in Nederland terecht zo grote principiële betekenis toekennen, hier gemakkelijker in het gedrang. En psychologisch laat de onmaatschappelijke mens zich eerder benaderen door een particuliere instelling dan door de overheid, waarvoor hij gewoonlijk een grondige afkeer koestert. Bovendien is die overheid in de bijzondere wooncomplexen dikwijls nog zijn weinig gewaardeerde huisbaas en pakt zij hem soms ook anderszins aan op een wijze, waartegen hij gemakkelijker steun zal zoeken bij een particuliere instelling dan bij een ambtenaar, hoe voortreffelijk deze ook gezind is.

Nauwe samenwerking van gemeentelijke overheid en de verschillende levensbeschouwelijke instellingen in één organisatie ter opheffing van de onmaatschappelijkheid blijkt dus de beste vorm. Wie mocht vrezen, dat het binnen een dergelijke organisatie tot principiële botsingen zal moeten komen op grond van verschil in inzicht omtrent de te bestrijden verschijnselen, mag de uitspraak overwegen van pater Dr. H. van Rooy O.F.M., de Groningse criminoloog met een jarenlange ervaring in dit maatschappelijk werk: 'Persoonlijk is mij in ieder geval niet een gedraging en nog minder een gezin bekend, waarvan ik kan aannemen, dat de ene levensbeschouwing deze wel en de andere deze niet als a-sociaal in onze zin zou be-

schouwen'.

Tussen de aanhangers van levensbeschouwelijk sterk verscheidene richtingen bestaat een verre gaande overeenstemming omtrent het wesen der onmaatschappelijkheid en ook omtrent de beste methoden voor reëducatie. Hoe ziet men de vereiste totale aanpak dan in de practijk?

Voor elke wijk van onaangepasten wordt, zoals wij zagen, een team van maatschappelijke werksters en werkers gevormd, gerecrueteerd uit de samenwerkende levensbeschouwelijke organisaties. In stafbijeenkomsten wordt onder leiding van een directeur, die het werk van de levensbeschouwelijke organisaties coördineert en die tevens contact legt tussen het werk in de verschillende wijken en de betrekkingen met gemeente, provincie en rijksoverheid onderhoudt, een vast plan voor de reëducatie van ieder gezin opgesteld. De hulp van pedagogische, psychologische en psychiatrische adviseurs zal dikwijls daarbij nodig zijn. In de staf worden ook de gemaakte vorderingen en de onvermijdelijke teleurstellingen besproken. De medewerkers moeten enerzijds over een grote dosis doorzettingsvermogen beschikken, anderzijds echter voortdurend bereid zijn het opgestelde plan te herzien als dit wenselijk blijkt. Nogmaals: het mag er nooit om gaan, mensen precies te doen slagen op de manier die ons het beste lijkt, en nog minder om ze te veranderen naar een door ons gesteld patroon. Het gaat erom, mensen zover te brengen dat ze krachtens eigen verantwoordelijkheid eigen beslissingen kunnen nemen voor hun eigen leven, en niet langer door allerlei inwendige en uitwendige factoren gehandicapt worden in hun vrijheid. Het doel is niet modelmensen te maken, maar zelfstandigen.

In deze gezindheid gaan de maatschappelijke werkers en werksters tot de verschillende gezinnen. Sommigen aanvaarden hun hulp meteen, bij anderen moet het water eerst tot de lippen stijgen eer ze in hun wanhoop bij het wijkhuis aankloppen. Het is een dagelijkse strijd tegen onwil en onmacht, tegen apathie, luiheid, onverschilligheid en nodeloze werkloosheid, tegen verwaarlozing in alle vormen. Een niet te veronachtzamen onderdeel is ook het bijbrengen van begrip voor goede besteding van het gezinsinkomen. Wil dit alles grondig gedaan worden, dan moet men rekenen op ongeveer één maatschappelijke werker of werkster per twintig matig gestoorde gezinnen. De ernstige gevallen hebben intensiever zorg nodig.

Naast deze ploeg van maatschappelijke werkers is een ploeg van gezinsverzorgsters onontbeerlijk om hulp te bieden aan de huismoeders, die door geestelijke onvolwaardigheid of lichame-

lijke zwakte hun huishouden verwaarlozen. In het Zuidplein-complex te Rotterdam bleek gemiddeld één gezinsverzorgster per tien gezinnen nodig.

Met dit alles wordt het gezin als geheel geholpen. Daarenvens dient dan een hele serie activiteiten te worden ontplooid die meer op de behoeften van de gezinsleden afzonderlijk gericht zijn.

De gemeenschappelijke grondtrek van alle a-socialiteit is een gebrek aan normbesef. Daarom is het van belang, een veelvormigen wijdverspreid verenigings- en clubleven onder de volwassenen te bevorderen. Dat is een taak op zich, waarmee de maatschappelijke werkers in de gezinnen zich slechts zijdelings kunnen bemoeien. Hier is een arbeidsveld voor de z.g.n. buurtwerker, een functionaris die intussen wel voor de gelegenheid en de benodigde materialen zorgt, steun en adviezen geeft, maar niet zelf rechtstreeks de leiding in handen neemt. Want het doel is juist dat de betrokkenen als bestuurders en leden van een organisatie, die hun belangstelling wekt, door eigen ondervinding de noodzaak leren normen in acht te nemen. Het jaarverslag van het Curatorium voor Bijzondere Opheffingsarbeid te Rotterdam geeft een treffend beeld van de vele ups en downs waaraan een dergelijk verenigingsleven onvermijdelijk onderhevig is.

De buurtwerker zal er tevens op uit moeten zijn, de ghetto-vorming en ghetto-mentaliteit te bestrijden door contacten met de wereld buiten de buurt te leggen, waar dit met redelijke kans op succes mogelijk is. Het zou immers bedenkelijk zijn, wanneer de zwak-maatschappelijken geheel in hun eigen organisatie-leven opgesloten raakten.

Rechtstreekse leiding gaat van de buurtwerker wel uit bij het systematische groepswork. Een goede verkenning van de feitelijke noden zal aanwijzingen opleveren voor de behoeften aan de mogelijkheden tot ontwikkelingsclubs en cursussen. Hoeveel verloofden en jonggehuwden zijn te bereiken met voorlichtings-avonden over huwelijksleven? Hoeveel moeders zouden te vinden zijn voor lessen in kinderverzorging of voor knip-, naai- en kookcursussen? Hoeveel mannen en oudere jongens zijn te winnen voor een of andere constructieve liefhebberij? Wat kan er gedaan worden om enige culturele belangstelling te wekken?

Bij de jeugd zijn enerzijds de kans op ernstige conflicten, anderzijds die op gezonde opvoeding en voorkoming van onmaatschappelijk gedrag nog zoveel groter dan bij de volwassenen. Bovendien blijken de ouders dikwijls het best te benaderen en te beïnvloeden via hun kinderen. Daarom is goed club- en

verenigingswerk hier van eminent belang. De leiding moet berusten bij een deskundige kracht, die verder een stel vrijwillige medewerkers nodig heeft. De bijzondere aard van de bevolking maakt dit jeugdwerk tot bijzondere sociale zorg, wat betekent, dat ook de best gezinde vrijwilligers het niet zullen kunnen bolwerken zonder voortdurende en intensieve steun van de buurtwerker en zijn assistenten.

De lagere-schooljeugd is betrekkelijk het minst bedreigd, omdat die een groot deel van de tijd doorbrengt in een omgeving, ingesteld op het bijbrengen van gedragsnormen. De grootste gevaren en de grootste kansen liggen bij de allerjongsten, totaal aangewezen als ze zijn op ouders, die hun het eerstnodige zelf niet kunnen geven. De band tussen kind en moeder is, hoe de moeder ook mag zijn, in de meeste gevallen toch nog zo kostbaar, dat het niet aangaat die te verzwakken door het kind de hele dag in een crèche op te nemen. Dat zou ook een verkeerd inspelen zijn op de gemakzucht. Maar het heeft wel zin, een aantal moeders een stuk van de dag de gelegenheid te bieden hun huishouden te beredderen, zonder zorg voor wat rondkruipt en rondloopt, maar nog te klein is voor de kleuterschool. Anders komt van schoonmaak en koken in de vaak veel te bekrompen woningen niets terecht. De kleintjes probeert men dan tegelijk wat tegenwicht te geven tegen de affectieve, intellectuele en lichamelijke verwaarlozing, die de mogelijkheden voor een verder leven op redelijk peil bij hen dreigt te verstikken. Zo'n morgen- of middagverblijf voor de peuters is dus heel iets anders dan een gewone kleuterschool en kan eerder een voorbereiding zijn, die kinderen opheft uit een toestand waarin ze voor een gewone kleuter- en lagere school ongeschikt blijven. De gelegenheid ligt voor het grijpen van dit verblijf voor de kleinsten tevens een soort pedagogisch voorlichtings- en instructie-centrum voor de moeders te maken. Sommige moeders moeten leren spelen met haar kind, andere kunnen van de leidster iets horen over de in het verblijf geobserveerde eigenaardigheden en behoeften. Dit werk kan dan ook alleen gebeuren in de buurt zelf, in nauw contact met de maatschappelijke werksters die in het gezin komen, om de band, vooral met de moeders, aan te halen en rekening te kunnen houden met de steeds wisselende gedragshouding van het betrokken gezin. De groepjes moeten heel klein blijven, om voldoende koesterende aandacht aan ieder kind te kunnen wijden.

Al deze activiteiten tezamen maken een ingewikkeld geheel,

dat goed moet samenspelen en altijd bewegelijk dient te blijven, bereid tot aanpassing aan de steeds wisselende noden en moeilijkheden. Er is dus een goede centrale leiding nodig, vooral als dit samenspel nog eens extra gecompliceerd wordt door de levensbeschouwelijke verschillen. Vereist is verder in elke re-educatie-wijk een gebouw, dat als buurtcentrum ruimte biedt voor cursussen, verenigingsleven, clubwerk, dagverblijf voor de kleintjes, zuigelingenverzorging, medisch-hygiënisch werk en dergelijke. De maatschappelijke werksters kunnen daarentegen hun onderdak beter vinden in een gewoon huis. De ervaring te Breda is op dit punt wel maatgevend. De sfeer leent zich dan immers eerder voor een intiem gesprek en het is al vaak gebleken dat een eenvoudige, smaakvolle aankleding van zo'n huisje voor de bezoekers een voorbeeld ter navolging werd.

Dit alles kost natuurlijk veel geld, zeer veel geld zelfs. De gemeente Rotterdam gaf in 1954 f.243.011 uit voor 296 gezinnen van het Zuidplein-complex. Men rekent daar met een gemiddelde uitgave van f.700.-- per gezin per jaar. In de rijksgezinsoorden kost een gezin gemiddeld f.3600.-- per jaar. In Den Haag is eens een sociaal zeven jaren-plan opgesteld voor 12.000 gezinnen, waarbij gerekend werd op een gemiddeld vierjaarlijks verblijf van 2000 gezinnen in revalidatie-centra à f.2150.-- per gezin per jaar. In totaal zouden voor de uitvoering van dit plan ruim 33 miljoen gulden nodig geweest zijn, ruim vier miljoen guldens dus per jaar voor één gemeente!

Zodra over dergelijke kosten gesproken wordt, vinden we in onze samenleving tegenover een voor de normale burger zo afstotend verschijnsel als de onmaatschappelijkheid meestal twee houdingen, beide onberedeneerd en onredelijk, beide foutief en onvolgroeid.

De ene houding is die van vlucht en afweer: aan de onmaatschappelijken is toch geen goed te doen; elke moeite is vergeefs. Men moet ze uitbannen en uitstoten; het zijn infectiebronnen waartegen men zich verdedigen moet. Eigenlijk moest men ze kunnen interneren en steriliseren. Dit is de houding waaruit de eigen onderdrukte onmaatschappelijkheid spreekt.

De andere houding is die van een min of meer bewust schuldgevoel, dat naar de portemonnaie grijpt om door liefdadigheid iets goed te maken. Met liefdadigheid alleen valt hier evenwel niets te bereiken.

Het wordt tijd, deze zaak te trekken uit een sfeer van valse emotionaliteit en de dingen te bezien met een nuchter oog

en een warm hart. We stellen dan voorop, dat de a-socialiteit het boze geweten is, dat ons als onder een vergrootglas de tekorten toont van onze zich snel ontwikkelende beschaving. We kunnen hier precies zien, waar wij in onze gemeenschapsplichten tekort geschoten zijn, en wat we dus hebben in te halen.

We hebben dus ook niet het recht de uitgaven voor het opheffingswerk te beschouwen als kosten, waarin de overheid wat zal kunnen bijdragen omdat het doel zo sympathiek is. Het gaat hier om iets, dat ten volle en in ieder opzicht gemeenschapsplicht is. De voorziening in deze sociale noden hoort dus voorwerp te zijn van de aanhoudende zorg van de overheid, evengoed als b.v. het onderwijs. De in 1950 ingestelde staatscommissie tot herziening der Grondwet heeft blijkens haar in 1954 gepubliceerd ontwerp dit ook terdege ingezien. Wordt het werk door particuliere instellingen op de juiste wijze ter hand genomen, dan zal de overheid dit dus volledig moeten subsidiëren. Dit is, zoals wij zagen, de meest gewenste vorm voor dit werk. Schieten de particuliere instellingen tekort, dan zal de taak van de overheid dus allereerst zijn, een aanpak door het samenwerkend particulier initiatief te bevorderen. Maar als dit niet lukt, dan ligt hier ongetwijfeld een plicht tot handelen voor de overheid zelf, die zij niet mag laten liggen. Het algemeen belang en de openbare orde zijn immers rechtstreeks in het geding.

Laten we ons niet paaien met de loze bewering, dat het toch maar allemaal weggegooid geld is, en elk onmaatschappelijk gezin een bodemloze put. Er zijn gegronde redenen om aan te nemen, dat we op het ogenblik in veel hogere mate bezig zijn kapitalen uit te geven zonder werkelijk resultaat, omdat we ons ertoe beperken de scherven op te vegen, nadat het ongeluk gebeurd is. De totale preventieve aanpak, die talloze ongelukken kan voorkomen, is duur, maar zeker niet duurder dan wat we nu doen.

Waar blijven op het ogenblik de steungelden, de bedragen voor armenzorg en consumentencredieten? Dat wil zeggen: wat wordt er voor constructiefs mee bereikt? Wat is het constructief resultaat van de enorme bedragen die we uitgeven om door de onmaatschappelijkheid gemaakte brokken uit de weg te ruimen? Dr. Van Rooy deelt mee, dat dergelijke uitgaven voor een onmaatschappelijk gezin in vijftien jaar tijds gemiddeld oplopen tot f. 25.000.-. Prof. Dr. Mr. P. A. H. Baan gaf mij toestemming aan een nog niet gepubliceerd verslag van de Van der Hoeven-Kliniek de cijfers te ontleen betreffende een 21-jarig

meisje dat tot dusver f.21.689.-, een 35-jarige man die tot dusver f.56.739.- en een 50-jarige man die tot dusver f.87.298.- aan direct aantoonbare verblijfskosten aan de gemeenschap hebben gekost. Deze bedragen vormen natuurlijk nog maar een onderdeel van de in totaal voor deze personen bestede gelden. En als we nu verder nog in aanmerking nemen dat b.v. de 50-jarige, indien hij niet a-social maar een normaal arbeider geworden was, zo ongeveer f.120.000.- aan loon had kunnen verdienen, waarvan hij een f.15.000.- aan directe en indirecte belastingen betaald had, dan krijgen we enig beeld van wat er bij de huidige stand van zaken bij stukjes en brokjes vaak verdaan wordt. Tel daarbij nog, in navolging van Dr. P.C.J.van Loon, de gelden uitgekeerd door de kerkelijke charitas; de gelden door goedgelovige particulieren verstrekt; het misbruik dat van de sociale wetten wordt gemaakt door simulatie; onbetaalde schulden aan leveranciers; de aanwas van de reserves van ongeschoolde arbeidskrachten; de kosten van prostitutie, van geslachtsziekten, e.d.; de schade door baldadigheid en diefstal; de kosten van kinderpolitie en zoveel meer.

Een groot deel van deze kosten en van de daaraan klevende ellende kan de maatschappij zich besparen door een resolute en volledige aanpak van het gehele vraagstuk der a-socialiteit. De Bosch Kemper vertelt in zijn 'Geschiedkundig onderzoek naar de armoede in ons Vaderland' dat in het begin der negentiende eeuw 11% van de bevolking bedeed moest worden; in Zuid-Holland was dat 23%, in Leiden 50%, in Amsterdam nog meer. Zo goed als wij erin geslaagd zijn pauperisme als volkskwaal uit te bannen, zo goed kunnen wij er ook in slagen de onmaatschappelijkheid tot een minimum terug te brengen. Op het ogenblik laten we die kwaal voortwoekeren en toenemen, en verspillen schatten gelds aan een op zichzelf vrij steriel bestrijden van symptomen.

Er is niet de minste reden om zo vlot te spreken over een hopeloze kwaal en hopeloze gevallen. Geen enkel artikel uit het speciaal nummer van het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, dat gewijd werd aan het onmaatschappelijk gezin (15 dec.1948), ademt een geest van zoveel blijmoedig vertrouwen als dat van A.Y.Diemers over de gezinsoorden. En met recht, want daar zijn verbluffende resultaten behaald. En toch gaan naar de gezinsoorden juist de ernstige gevallen, waarvoor een tijdelijke milieuwisseling onvermijdelijk lijkt. Het zou nu een wonderlijke paradox zijn; als het Rijk in de woonoorden de zwaardere gevallen tot betering bracht, terwijl de gemeenten de lichtere gevallen in hun eigen midden lieten voortzieken! Toch liggen

ook op gemeentelijk vlak de onmiddellijke voordelen van dit opheffingswerk voor het grijpen. Als een werkloos huisvader de gemeenschap een f.3.000.- per jaar kost, is een systematische strijd tegen de psychische oorzaken van werkeloosheid niet te versmaden. Als de verpleging van een kind, dat aan de ouders ontnomen is, de gemeenschap gemiddeld f.1200.- per jaar kost, is er grond tot belangstelling voor een aanpak, die voor alles tracht het kind in het gezin te houden en het daar te helpen. En als we lezen van schijnbaar achterlijke kinderen, zulke kinderen die maar niet leren spelen en spreken, doch die *tijdig* opgevangen zelfs een intelligentie boven de middelmaat ontwikkelen, dan vragen we ons af welke gemeenschap zich de luxe kan veroorloven zulke kansen ongebruikt te laten.

Het is hier zelfs geen zaak van niet kunnen, het is een zaak van niet mogen. Er zit eigenlijk iets onmenselijks in, te cijferen aan de bedragen die goed maatschappelijk werk aan de gemeenschap zal besparen, en ook maar een ogenblik te vergeten dat het hier om een bron van eindeloos leed en ellende in onze nabijheid gaat.

Ik heb het voorgaande niet geschreven om over dit alles een nieuw en oorspronkelijk licht te laten schijnen, maar het bedoeld als een samenvatting van verspreide gegevens, die als een aanmaning ruimere belangstelling verdienen dan tot dusver verkregen. Wie meer wil weten mag ik uit de vrij schaarse literatuur speciaal verwijzen naar de praeadvies, in 1953 voor de Ned. Vereniging voor Maatschappelijk Werk uitgebracht door Dr. H. van Rooy O.F.M., D. Zuit-hoff, Dr. A. v. d. Torre en J. van Mill en ook naar het in hetzelfde jaar verschenen proefschrift van de Limburgse onderzoeker H.P.M. Litjens over 'Onmaatschappelijke gezinnen'. W.H. Brouwer, J.C. van Houte, P. Post en M.C.J. Scheffer maakten voor het Nutsseminarie voor Pedagogiek een belangwekkende studie over 'Schoolkinderen uit sociaal zwakke gezinnen'.

De kernvraag blijft voor het ogenblik deze: zoals de werkelijk gelovige met de man uit het Evangelie zeggen zal: 'Heer, ik geloof, kom mijn ongelof te hulp', zo zal de werkelijk maatschappelijk aangepaste en volwaardige mens zich zorgen moeten maken over zijn eigen onmaatschappelijkheid. Hoelang heeft hij nog het recht zich maatschappelijk te noemen, als zijn bemoeiingen met de onmaatschappelijken beperkt blijven tot fragmentarisch ingrijpen op die punten, waar hij zijn eigen leven, bezit, vrijheid of veiligheid door die onmaatschappelijkheid ziet aangetast of bedreigd? Hoelang heeft hij nog het recht zich maatschappelijk te noemen als dit ingrijpen niet alleen fragmenta-

risch, maar ook grotendeels negatief blijft, gehuld in een sfeer van verzet, afkeer, onderdrukking, verdediging en agressie? Nieuwe wetenschappelijke inzichten hebben ons geleerd welke enorme kansen liggen in een positieve en totale aanpak. Hoelang heeft de mens van onze tijd nog het recht zich maatschappelijk te noemen, als hij nalaat de wetenschappelijke inzichten van zijn tijd te gebruiken en toe te passen? Als hij in zijn naaste omgeving medemensens laat beklijven in een toestand, die hun eenvoudig de mogelijkheid beneemt tot een werkelijk leven van mens met mens en dus ook tot een leven van mens met God, tot gezinsgeluk, tot arbeidsvreugde, tot enig aandeel in de verworvenheden van onze cultuur?

We laten ons graag wijsmaken dat het toch alles hopeloos is, dat aan deze mensen niets te redden valt, dat men wel handen vol geld voor ze versmijten kan maar dat het toch niets geeft. Maar als we eerlijk willen blijven zullen we moeten toegeven, dat we, door onze onmaatschappelijke medemens vanuit onze maatschappelijkheid als waardeloos af te schrijven, ons alleen hebben laten leiden door de onmaatschappelijkheid in ons eigen hart.

